

ТЕОРИИ ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЯТА КАТО МЕЖДУЛИЧНОСТНО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Христина ТЕОДОСИЕВА

СУ „Св. Св. Климент Охридски“

БЪЛГАРИЯ София, 1504,
бул. „Цар Освободител“, 15

✉ teodosieva_s@abv.bg

Резюме. В настоящия труд ще бъдат очертани теориите на Зигмунд Фройд, Мелани Клайн, Ерик Ериксън, Ерих Фром и Карл Густав Юнг за идентификацията като междуличностно взаимодействие, разликите и взаимните влияния между тях. Според Фройд идентификацията е първата проява на привързаност у човека. Мелани Клайн определя проекцията и интроекцията като форми на отъждествяването. Ерих Фром и Юнг разглеждат зависимостта между идентификациите и социалните роли. Ерик Ериксън представя изграждането на идентичността във връзка с процеса на натрупване, надграждане и взаимодействие на по-ранни идентификации.

Ключови думи: идентификация; проекция; интроекция; привързаност; социална роля; загуба.

Статията да се цитира по следния начин:

Теодосиева, Хр. (2017). Теории за идентификацията като междуличностно взаимодействие. *Психологични изследвания*, Том 20, Кн. 1, 2017, 185-192. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Хр. Теодосиева, 2017

Статията е постъпила през ноември 2016

Приета за публикуване през април 2017

Публикувана през юни 2017

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

THEORIES OF IDENTIFICATION AS INTERPERSONAL INTERACTION

Hristina TEODOSIEVA

Sofia University St. Kliment Ohridski

BULGARIA, 1504 Sofia,
Tsar Osvoboditel Boulevard 15

✉ teodosieva_s@abv.bg

Abstract. *The following article outlines Sigmund Freud's, Melanie Klein's, Erik Erikson's, Erich Fromm's and Carl Gustav Jung's theories regarding identification as an interpersonal interaction, the differences and the mutual influence between them. According to Freud identification is the first manifestation of endearment in a man. Melanie Klein defines projection and introjection as forms of uniformization. Erich Fromm and Jung consider the dependency between identifications and social roles. Erik Erikson presents the development of an identity in relation to the process of accumulation, build-up and interaction of earlier identifications.*

Keywords: identification; projection; introjection; endearment; social role; loss.

The article can be cited as follows:

Teodosieva, Hr. (2017). Teorii za identifikatsiyata kato mezhdulichnostno vzaimodeystvie. [Theories of Identification as Interpersonal Interaction]. *Psychological Research*, Volume 20, Number 1, 2017, 185-192] ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online), (in Bulgarian).

© Hr. Teodosieva, 2017

Submitted – November 2016

Revised – April 2017

Published – June 2017

The author has read and approved the final manuscript.

Процесът на идентификация може да се представи като междуличностно взаимодействие, променящо характеристиките на индивида, трансформирайки частично или изцяло елементи от поведението му. Причините за възникването и проявите му са разглеждани от отделните психоаналитични школи, но и до днес те не са окончателно изяснени. Основният въпрос, който възниква, е дали трябва да се отхвърлят всички останали дефиниции освен една, за да се изясни същността на идентификацията. В настоящия текст е направен опит да се покаже как някои от основните тези за идентификацията се допълват взаимно. Поставя се въпросът дали техните различия ги противопоставят или напротив – съпоставката между тях може да доведе до едно по-пълно разбиране за процеса на идентификация. За да бъде очертана основата на понятието, ще бъдат използвани само първоизточници, без обширната коментарна литература върху тях. Може би не е грешно да се твърди, че отделните възгледи са не толкова противоположни, колкото представят различните страни на един и същи процес.

Зигмунд Фройд определя идентификацията като „най-ранната проява на емоционална връзка“ (Фройд 1994: 88). В този смисъл тя може да бъде разглеждана като изначално присъща на човека. Той отделя три нейни етапа. Първата ѝ проява предшества както Едиповия комплекс, така и обектните отношения, и се появява по време на оралния етап от психосексуалното развитие на детето. Втората фаза, която е по-късна, съвпада с формирането на Едиповия комплекс, а последният ѝ етап е след отмирането му и има различни измерения. Фройд смята, че първичната идентификация има роля в предисторията на Едиповия комплекс и съдейства за неговата подготовка. Тя все още не е детерминирана като любов или съперничество. „В примитивната орална фаза на индивида обектният пълнеж и идентификацията са неразличими“ (Фройд 1992б: 172). Именно тази първа и най-важна идентификация отвежда към формирането на Азовия идеал. „Първоначално тя не

изглежда плод на обектен пълнеж, а е пряка и непосредствена и предшества всички обектни пълнежи. Но обектните избори от първия сексуален период, които се отнасят до бащата и майката, при нормално протичане, изглежда, завършват с такава идентификация, усилвайки по този начин първичната идентификация.“ (Фройд 1992б: 174). Дали изобщо обаче съществува фаза в инфантилния живот, предхождаща обектните отношения, е въпрос, на който според Мелани Клайн, Фройд не отговаря категорично. Според нейните разбирания като изначално обектно отношение съществува връзката между детето и майчината гърда. Самата тя посочва, че тази нейна хипотеза „противоречи на постановката на Фройд за нарцистичната и автоеротична фаза, които предхождат обектните отношения“ (Клайн 2005: 233). В същото време обаче смята, че Фройд също говори за предполагаема обектна връзка с гърдата на майката, която е изначална. Клайн припомня, че „Фройд определя първичните и най-важни идентификации, които лежат в основата на идеала на Аз, като идентификации с бащата или родителите, и ги поставя, според собствените му думи „в предисторията на всеки човек“. Тези формулировки наподобяват моите първи интроецирани обекти, защото според собствените ми описания идентификациите са резултат от интроекцията“ (Клайн 2005: 234).

Независимо обаче дали предхожда или не обектните отношения, Фройд поставя първата идентификация като по-ранна от Едиповия комплекс, а втората – по време на възникването му. „Малчуганът забелязва, че баща му прегражда пътя към майката. Неговото идентифициране с бащата сега придобива враждебна окраска и става тъждествено с желанието да го замени и при майката. Идентифицирането отначало е амбивалентно и може да се превърне в израз на нежност толкова лесно, колкото и в желание за отстраняване“ (Фройд 1994: 89). Ако любовната идентификация е по-скоро свързана с идеализирането, което детето прави спрямо своя родител, то в съперничеството, когато двама индивиди имат за цел един и

същи обект, се реализира другата страна на процеса – уподобяването именно заради желанието за отстраняване.

Последният период, в който се реализира идентификацията, е след Едиповия комплекс. „Идентифицирането се стреми да формира собствено Аз по подобие на друго Аз, взето като „образец“ (Фройд 1994: 94), твърди Фройд. Най-значима роля в психологическите процеси идентификацията има по отношение на формирането на Свърхзаза. В този случай тя е видяна като остатък от Едиповия комплекс: „Свърхазът се явява наследник на тази толкова важна за детството емоционална връзка. Разбираме, че с изоставянето на Едиповия комплекс детето трябва да се откаже от обектните катексиси, които е свързало с родителите, и за компенсация на тази загуба съществуващите вероятно от дълго време идентификация с родителите в неговия Аз укрепват така силно.“ (Фройд 1991: 442) Една част на Свърхзаза възплъщава връзката с родителите¹. Фройд прави разграничение между идентификацията и обектния избор, но открива и пресечни точки между двете. „Идентификацията и обектния избор са до голяма степен независими един от друг, но човек може да се идентифицира и с личност, която е избрал като обект, на пример като сексуален обект и да измени своя Аз по подобие на нея.“ (Фройд 1991: 442) Един такъв случай е интроекцията на любимия при настъпването на неочаквана загуба. „Когато човек е изгубил някакъв обект или е трябвало да се откаже от него, той често се самообезщетява за тази загуба,

като се идентифицира с обекта, като отново го съживява в своя Аз, тъй че в случая обектният избор като че ли се слива с идентификацията.“ (Фройд 1991: 442).

Мелани Клайн доразвива възгледите за интроекцията и проекцията като форми на идентификацията и въвежда свои понятия относно тези процеси. „Проекцията, както описва Фройд, произлиза от пренасочването на нагона към смъртта навън и според мен помага на Аза да преодолее страховете си, като го освобождава от опасностите и злото, които са вътре в него. Интроецирането на добър обект също се използва от Аза като защита срещу страховете.“ (Клайн 2005: 199) Тези два процеса са тясно свързани с идентификациите, през които преминава индивидът. Както приемането на чужди качества или дори цялостна идентичност у себе си, така и изхвърлянето на вътрешни състояния навън и прехвърлянето им върху друг субект, са подчинени на идеята за отъждествяване – позитивно и негативно. Установяването на собствени отрицателни качества може да доведе до стремеж за разидентифициране, приписването им на друг субект. Именно това най-често се реализира като описаната от Мелани Клайн „проективна идентификация“. Този процес се случва още в най-ранна детска възраст – „голяма част от омразата към отделни части на собствената душевност се пренасочват към майката. Това води до особена форма на идентификация, която изгражда прототипа на агресивните обектни отношения.“ (Клайн 2005: 202) Всичко това е част от т.нар. „разцепване на Аза“²,

¹ „Така за най-общ резултат от сексуалната фаза, през която господства Едиповият комплекс, трябва да се приеме едно отражение в Аза, състоящо се в създаването на тези две по някакъв начин съгласувани една с друга идентификации. Тази изменена част от Аза запазва особеното си положение, противопоставя се на останалото му съдържание като азов идеал или Свърхаз.“ (Фройд 1992б: 176)

² Според Фройд разцепването на Аза се явява като вид защита от един първоначален конфликт между принципа на реалността и сексуалния нагон. „Азът на детето се намира във властта на мощно нагонно желание, което е свикнал да задоволява; внезапно той бива стреснат от едно преживяване, показващо му, че по-нататъчното задоволяване на това желание е свързано с реална или много голяма опасност“. Детето е поставено в една ситуация на избор, в която трябва да реши дали да се подчини на страха, или да продължи да задоволява своето желание. В крайна сметка обаче такова решение не бива взето, а и двете възможности се реализират едновременно. Именно това води до разцепването: „нагонът продължава да се задоволява, реалността получава полагащия ѝ се респект... Двете противоположни реакции на конфликта стават основа за едно разцепване на Аза“ (Фройд 1992а: 198)

което описва Фройд. Мелани Клайн, също като него, открива сериозна връзка между загрижеността за другия и идентификацията. „Тази способност да се идентифицираме с друг човек е най-важният елемент на всички човешки взаимоотношения, както и условие за дълбоко и силно чувство на любов“ (Клайн 2005: 140) Именно отъждествяването с любимия според нея е причината да сме способни да изоставим собствените си потребности и интереси в името на неговото благоденствие. Загрижеността на пръв поглед е насочена единствено към някой друг и отношението към себе си не изглежда в пряка зависимост към нея. Според Клайн обаче, всъщност тя е подчинена на процеса на идентифициране, който е директно насочен към Аза.

Разгледаните дотук теории представят идентификацията като отношение между детето и родителя или между обичан и обичаш. Тези тесни връзки представляват само част от отъждествяванията, които се случват в психичния живот на индивида. Също толкова значими са идентификациите, които се отнасят към обществото. В тази връзка теориите на Ерих Фром и Юнг разширяват и допълват обрисуваната вече картина. Един от механизмите на отъждествяване, който Фром отбелязва, е този на желанието за уподобяване спрямо групите, поставени в авторитетна позиция. „Отчасти има значение фактът, че съответните общности ръководят образователната система, училищата. Освен това силните групи имат такъв висок престиж, че нисшите класи без колебание приемат ценностните им системи, подражават им и така психологически се идентифицират с тях.“ (Фром 1992: 94) Отново във връзка с авторитетите, но в друга светлина, Фром разглежда иден-

тификацията между господар и роб, както и между учител и ученик. Властовата фигура в тези случаи може да предизвика две противоположни психологически реакции у подчинения индивид – омраза или възхищение. Във втория случай е възможно да се стигне и до желание за отъждествяване. „При двете ситуации, свързани с авторитета, психологическото развитие е различно. В първата преобладават елементи на обич, възхищение, признателност. Същевременно авторитетът е пример, с който ученикът се стреми да се идентифицира частично или напълно. При втората срещу експлоататора се надига негодувание или, озлобление, понеже който му се подчинява, върви против собствените си интереси.“ (Фром 1992: 134) По този начин Фром разграничава „властващия“ от „рационалния“ авторитет. Освен тези външни авторитети, според него, съществува и друг тип – наречен вътрешен. Според него това е „дълг, съвест или свръх-Аз“ (Фром 1992: 135) Тук теорията му значително се доближава до тази на Фройд, според която интроспектираният коректив се е превърнал в идеален Аз, който е един пример, съпътстващ човека през целия му живот и формиращ силна степен на желание за идентификация. Разликата между идеален Аз и аз-идеал е разгледана от Жак Лакан³.

Фром описва различните видове идентификация във връзка със социалната среда и икономическите принципи, които властват в обществото през различните епохи. Според него характерни обществени сили, които остават валидни и до ден днешен водят началото си още през 12–14 век. „Отделното лице е било идентифицирано с обществената си функция: селянин, занаятчия, рицар, а не с личност,

³ „Вярвам, че оставам верен на написаното от него [Даниел Лагаш, бел. моя], формулирано с пленителен финес, перифразирайки го както следва: В субектната връзка към друг като авторитет, аз-идеалът, подчинен на закона на удоволствието, води субекта към неудоволствие като цена за подчиняване на заповедите, идеалният аз, при риска от неудоволствие, триумфира само като се удовлетворява въпреки заповедите. [...] Защото, ако останем на нивото на феномена, никъде рискът да повярваме в миражи по-късно не е по-голям, тъй като може да се каже, че, в поне едно отношение, тези средства представят себе си като миражи в преживяния опит: аз-идеалът като модел и идеалният аз като стремеж (и то до толкова значителна степен), за да не кажем като мечта.“ (Lacan 2002: 562)

която упражнява една или друга професия. Общественият ред е бил приеман като съвсем естествен и е създавал чувство за сигурност и принадлежност на всеки поданик.“ (Фром 1992: 38) В този смисъл това се явява един вид външно наложена идентификация, на която обаче става подвластно и самото лице. Начинът, по който обкръжението на субекта или фигури в авторитетни позиции го виждат, влияе на неговата собствена идентификация. Но за да се случи този процес, външната намеса не е достатъчна. Трябва да има нещо у самата личност, което да предразположи към подобен тип въздействие. Именно път към разбирането на податливостта към външна намеса посочва Юнг. Що се отнася до отъждествяването с колектив той смята, че едновременно се усилва потребността от изявяването на Аза и в същото време тя бива напълно претопена в общността. „Чрез идентифицирането си с колективната психика той ще се опита да предяви изискванията на своето несъзнавано пред другите, защото идентифицирането с колективната психика винаги довежда до едно чувство за универсална валидност – „богоподобност“, – което напълно игнорира всички различия между личната и колективната психика.“ (Юнг 1993а: 146) Според него това довежда до незачитане на индивидуалността и задушаване на индивида. Възможна е също идентификация със социална роля, или т.нар. „персона“. Според определението на Юнг това е „един вид маска, създадена от една страна, да създава определено впечатление у околните, а, от друга – да прикрива истинската природа на индивида“ (Юнг 1993а: 180). При представянето на тази персона пред света е възможно в един момент да се размият границите между нейната привидност и истинското ѝ отнасяне към индивида. Тогава той се слива със своята маска, като се идентифицира с нея. Преставата да осъзнава себе си като човек, който работи на съответната длъжност и възприема себе си като лекарят, учителят или свещеникът – социалната роля става част от самоопределението, което той си дава. „Изграждане-

то на подходяща за пред колектива персона означава една значителна отстъпка пред външния свят, една истинска саможертва, която води Аза до идентификация с персоната, така че действително съществуват хора, които вярват, че са това, което претендират, че са.“ (Юнг 1993а: 181) Според Юнг се случва точно обратното на това, което Фром описва – Азът изгражда маската, която представя пред другите и в последствие приема за своя самоличност. Независимо различията между двете теории по отношение на посоката, в която протича процесът – и двамата отчитат един и същи резултат – съвпадане на индивида със социалната му роля и идентифицирането му с нея. В същото време Юнг отбелязва и влиянието на външното възприемане на тази маска спрямо процеса на нейното асимилиране от индивида, но то се явява вторично спрямо първоначалното изграждане на персоната. „Колкото по-висока е степенята на изискването на света към индивида да се идентифицира с маската, толкова повече е изложен той на влиянията отвътре (Юнг 1993а: 182). Според него липсата на съпротива срещу маската е белег за слабост на личността. Определението, което Карл Густав Юнг дава за идентификацията е: „психологически процес, в който личността е частично или изцяло дисимилирана от самата себе си. Идентификацията е отчуждаване на субекта от самия себе си в полза на един обект, в който субектът е до известна степен замаскиран.“ (Юнг 1993б: 93) Именно отделянето от себе си е това, на което останалите теории не наблягат, а то се явява същностно в процеса на идентификация.

Видимо е, че силите, с които протичат отъждествяванията, не са равностойни, но протичането на ранните идентификации не може да отрече по-късните отъждествявания, нито обратното. Трансформацията на ранните идентификации в следващите и пътя на конструирането на идентичността е описан от Ерик Ериксън. Според него „процесът на юношеството е решително завършен само когато индивидът е подчинил своите детски идентификации на но-

вия вид идентификация, постигната при абсорбирането на социалността и в „чирачеството“ (подготовка за работа), основаващо се на конкуренцията със и между неговите връстници“. (Ериксън 1996: 205) Тези нови отъждествявания карат индивида да прави избори и да взема решения. На границата на този преход според Ериксън стои един т.нар. „психосоциален мораториум“ – период, в който младият индивид търси своето място в света и това е период на повторно изясняване на идентификациите. Според него те не могат по пътя на прибавянето да доведат до изграждането на една цялостна личност. Той разграничава два основни типа идентификация – болестни и желателни, като вторият тип „са склонни тихо да бъдат субординирани в нов, уникален Гешалт, който е нещо повече от сбора на своите части“ (Ериксън 1996: 208) Той е убеден, че „формирането на идентичността започва там, където свършва ползата от идентификацията“ (Ериксън 1996: 209) Това е едно от ключовите различия на неговата теория с тази на Фройд, в която идентификацията, като част от Свръх-аза, съпътства човека в целия му съзнателен живот. Ериксън смята, че началните отъждествявания, каквото е това с родителската фигура, не се запазват, а се изменят и „окончателната идентичност следователно, както е фиксирана в края на пубертета, е надстройка на всяка отделна идентификация с хора в миналото: тя включва всички значими идентификации, но ги и променя, за да сътвори от тях уникално и достатъчно кохерентно цяло.“ (Ериксън 1996: 212) В този смисъл изглежда, че той не отрича твърденията на Фройд, просто добавя към тях още един допълнителен елемент – този на взаимното влияние на отделните идентификации.

От представените тези става ясно, че идентификацията представлява насочен процес на отъждествяване на личността с външноположени спрямо нея фактори или индивиди. Тя може да функционира като уподобяване или оразличаване спрямо определени качества и модели на поведение. До голяма степен тя е несъзнателен стре-

меж, който се появява както в най-ранна възраст, така и в зрелия живот на Аза. Отъждествяването е провокирано от социалните роли, средата, обекта на любовта и властовите фигури. Степента в която тези фактори биват асимилирани от личността се отнася към съхраняването ѝ като индивидуалност.

Основните различия между изложените теории са изразени в обособяването на конкретните фази на идентификацията, както и в оценката на авторите за положителната или съответно негативна роля на процеси. Трудно може да бъде търсено съгласуване между теориите относно тези въпроси, но по отношение на самите проявления на отъждествяването в живота на индивида, такова не е необходимо. Като общи характеристики, които са дадени от всички посочени автори, могат да бъдат посочени: социалните предпоставки за реализирането на идентификацията, нейната функция като изменение на някакво първоначално състояние (независимо колко рано е то) и насочеността на процеса. Така извеждането на определение за идентификацията, съгласувано с различията в отделните школи, би могло да съдържа само тези елементи.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Фройд, З.** (1991). Въведение в психоанализата, прев. от немски – Маргарита Дилова, София: Наука и изкуство.
2. **Фройд, З.** (1992а). Разцепване на Аза в процеса на защита, *Отвъд принципа на удоволствието*, прев. от немски – Маргарита Дилова, София: Наука и изкуство.
3. **Фройд, З.** (1992б). Аз и то, *Отвъд принципа на удоволствието*, прев. от немски Маргарита Дилова, София: Наука и изкуство.
4. **Фройд, З.** (1994). Психология на масите и анализ на Аза, *Тайната на живота*, София: Евразия.
5. **Юнг, К. Г.** (1993а). Връзките между Аза и несъзнаваното, *Избрано, книга 1*, прев. Марина Бояджиева, Плевен: Евразия-Аб.
6. **Юнг, К. Г.** (1993б). Психологически типове, *Избрано, книга 2*, прев. Марина Бояджиева, Плевен: Евразия-Абага.

7. **Клайн, М.** (2005). Любав, завист, благодарност, прев. от англ. Александра Багашева, София: ИК ЛИК.
8. **Фром, Е.** (1992) Бягство от свободата, прев. Владимир Ганев, София: Изд. „Христо Ботев“.
9. **Ериксън, Е.** (1996). Идентичност, младост и криза, прев. Людмила Андреева, София: Наука и изкуство.
10. **Lacan, Jaques**, „Remarks on Daniel Lagache’s Presentation: „Psychoanalysis and Personality Structure“, *Écrits*, New York, London: W. W. Norton & Company, translated by Bruce Fink.
4. **Freud, S.** (1994). Psihologiq na masite i analiz na Aza, *Tainata na jivota*. [Group Psychology and the Analysis of the Ego, *The Secret of Life*] Sofia, Sofia: Evrasia. (in Bulgarian).
5. **Jung, C.** (1993a). Vruzkite mejdu Aza i nesuznavanoto, *Izbrano, kniga 1*, prev. Marina Boqdjieva. [The Relations between the Ego and the Unconscious, *Selected, book 1*, transl. Marina Boqdjieva] Pleven: Evraziq-Abagar. (in Bulgarian).
6. **Jung, C.** (1993b). Psihologicheski tipove, *Izbrano, kniga 2*, prev. Marina Boqdjieva. [Psychological Types, *Selected, book 2*, transl. Marina Boqdjieva] Pleven: Evraziq-Abagar. (in Bulgarian).
7. **Klein, M.** (2005). Lubov, zavist, blagodarnost. prev. Aleksandra Bagasheva. [Love, Guilt and Thankfulness, transl. Aleksandra Bagasheva] Sofia: LIK. (in Bulgarian).
8. **Fromm, E.** (1992). Byagstvo ot svobodata, prev. Vladimir Ganey. [Escape from Freedom, transl. Vladimir Ganey] Sofia: Hristo Botev. (in Bulgarian).
9. **Erikson, E.** (1996). Identichnost, mladost i kriza, prev. Ludmila Andreeva. [Identity, Youth and Crisis, transl. Ludmila Andreeva] Sofia: Nauka i izkustvo. (in Bulgarian).
10. **Lacan, Jaques**, „Remarks on Daniel Lagache’s Presentation: „Psychoanalysis and Personality Structure“, *Écrits*, New York, London: W.W.Norton & Company, translated by Bruce Fink.

REFERENCES

1. **Freud, S.** (1991). Vavedenie v psihoanalizata, prev. ot nemski – Margarita Dilova, Sofia: Nauka i izkustvo [Introduction to Psychoanalysis], transl. Margarita Dilova, Sofia: Science and Art. (in Bulgarian).
2. **Freud, S.** (1992a). Razcepvane na Aza v procesa na zashtita, *Otvud principa na udovolstviето*, prev. ot nemski – Margarita Dilova. [The Splitting of the Ego in the Process of Defence, *Beyond the Pleasure Principle*] Sofia: Nauka i izkustvo. (in Bulgaria)
3. **Freud, S.** (1992b). Az i to, *Otvud principa na udovolstviето*, prev. ot nemski – Margarita Dilova. [The Ego and the Id, *Beyond the Pleasure Principle*, transl. Margarita Dilova]. Sofia: Science and Art, (in Bulgarian).